

XIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gürcü-Selçuklu İlişkilerinin Tarihinden*

N. N. ŞENGELİYA
Çev. Meltem AKINCI*

XIII. yüzyılın ikinci yarısı tüm Yakın Doğu ve Güney Kafkasya halklarının tarihinde önemli bir dönemi oluşturmaktadır. Bu yüzyılda Moğol istilası gerçekleşmiş ve bahsi geçen topraklarda uzun süreli olarak Moğolların hâkimiyeti başlamıştır. Moğol yöneticileri baskı uygulamış, bu durum hem Küçük Asya'nın Selçuklu Devleti ve Yakın Doğu halkları hem de Gürcü milleti için aynı derecede kabul edilemez ve külfetli olmuştur. Bu dönemde Moğol istilası büyük ihtimalle, uzun zaman önce de var olan Selçuklularla Gürcülerin çok yönlü ve sıkı olan ilişkilerinin zayıflamasına neden olmuştur. Fakat politik ilişkiler de dâhil olmak üzere iki devlet arasındaki ilişkiler tamamen kesilmemiştir. Bu ilişkiler, her iki devletin bağlı olduğu Moğollar tarafından belirlenmiş olsa da var olmaya devam etmiştir.

Bizim historiyoğrafiyamızda¹ Anadolu Selçuklularının siyasi tarihine dair soruların incelenmemiş olduğunun kaydı tutulmalıdır. Selçukluların Yunanlılarla, Ermenilerle, Gürcülerle olan bağlantılarının, Selçuklu sultanlarının Moğol yöneticilerle ilişkileri ya da Moğol egemenliği zamanında Selçuklu tarihinin sırasıyla izah edildiği bir çalışma var olmamıştır.

---

* N. N. Şengeliya, "İz istorii Gruzino-Sel'cukskih vzaimootnoşeniya vo vtoroy polovine XIII v.", *Tyurkologičeskiy sbornik 1978*, İzd. Nauka., Moskova 1984, s. 237-248.

* Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, mltn.akinci@hotmail.com. (Makale gönderim tarihi: 09.02.2019; Makale kabul tarihi: 19.05.2019)

¹ Makalenin yayın tarihi dikkate alınmalıdır. (Ç. N.)

Moğol egemenliği sürecinde, Gürcü Krallığı'yla Selçuklu Sultanlığı'nın politik ilişkileri ve bağlantıları önemli derecede azalmış olsa da çalışmamızda XIII. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen bu ilişkilerin arazi anlarını takip etmeye çalışacağız.

Doğulu kaynakların yanı sıra bu dönemde Yakın Doğu'da uluslararası koşullarda ortaya çıktığı anlaşılan Jamtaagmtsereli² yani XIV. yüzyıl Gürcü vakayinameleri, sayıca az olmasına rağmen Anadolu Selçuklularıyla Gürcülerin ilişkileri hakkında oldukça ilginç bilgiler vermektedir.

Küçük Asya'da 1243 yılında gerçekleşen Köseadağ Savaşı'nda Selçukluların bozguna uğramasından sonra Moğolların egemenlik süreci başlamıştır. Aslında Selçuklular iç bağımsızlığını korumayı başaramamışlardır; fakat onlar bölgeyi fetheden Moğollara 360 bin dinarlık haracı ödemek ve 10 bin koyun, bin at yine bunların dışında develer, eşekler, av köpekleri, kumaşlar, altından mamuller vb. gibi malları temin etmek zorunda kalmıştır³.

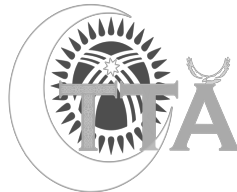
Köseadağ yenilgisinden sonra Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev (1236-1245) çok fazla yaşamamıştır. Anonim eserlerin verdiği haberlere göre, Kilikya'ya gerçekleştirilen sefer sırasında güneş çarpmasından dolayı rahatsızlanmış ve Konya'ya dönerek 643 yılının Recep ayının ortasında (1245 yılının Aralık başı) vefat etmiştir⁴.

Gıyâseddin'in ölümünden sonra oğulları arasındaki bölünmeden dolayı Selçuklu Sultanlığı fiilen dağılmıştır. Gıyâseddin'in üç oğlu ve üç kızı kalmıştır. Oğullarının adları şu şekildedir: II. İzzeddin Keykâvus (1246-1259), IV. Rükneddin Kılıçarslan (1248-1264) ve II. Alâeddin

² Bu kelime Gürcüce' vakayinameci anlamına gelmektedir. (Ç. N.)

³ *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi* İbn-i Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknamesi'nden Türkçeye Çeviren M. Nuri Gençosman. Ankara, 1941, s. 222; O. Turan, "Keyhusrev II", *İA*, C. 62, 1954, s. 627; H. M. Musayev, *Soçinenie İbn-Bibi "Al'-Avamir Al'-Alaiyya filumur Al' Alaiyya" kak istoçnik po istorii Anatoliyskih Sel'cukov*. Avtoref.kand. dis.,Baku, s. 22.

⁴ *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, C. III, Ankara 1952, s. 55.

Keykubâd (1249-1257); kızları: Felek Addin, Gürcü Hatun ve Selçuk Hatun. Kerimüddin Aksariyî'nin verdiği bilgilere göre, küçük oğlu II. Alaeddin Keykubad'ı Abhaz Çariçesi Rusudan-Gürcü Hatun doğurmuş ve bu suretle o Çarlık soyundan gelmiştir. Gıyaseddin, oğlu Alâeddin'i diğer oğullarından daha çok sevmiş ve onu tahtının varisi ilan etmiştir⁵.

Fakat Kerimüddin Aksarayî, Alâeddin Keykubâd'ın Rusudan'dan olan oğlu olduğunu söyleyerek yanılmaktadır. O açıkça, Çariçe Rusudan'ı, Gürcü kaynaklarına göre Gıyâseddin Keyhüsrev'in evlendiği kızı Tamara ile karıştırmıştır.

Bu vesile ile Gürcü kaynağı Jamtaagmtsereli'de şöyle yazılmıştır: *"Ve kızları Tamara büyüdüğünde, Nükreddin'in (Nukardin) oğlu Rum Sultanı Gıyaseddin prensesin meziyetlerini öğrendi. Birçok hediye göndererek, Rusudan kızı Tamara ile evlenmek istedi ve onun Hristiyan olarak kalacağına söz verdi. Çariçe Rusudan onun ricalarını dinledi. Kızını ve Atskueri'yi çeyiz olarak Gıyaseddin'e verdi."*⁶

Bu suretle Gıyâseddin Keyhüsrev, Rusudan'ın değil Tamara'nın kocası olmuştur. Selçuklulara gelin gittikten sonra Gürcü Hatun ismini alan Tamara, Yakın Doğu'da yaygın olarak tanınmıştır. Gürcü Hatun kendi çağında Müslüman Dünyası tarafından kutsal olarak tanınmış ve şairlerin takdirini kazanmıştır. Sufi akımına meyledenlerden biri olan Gürcü Hatun'un itibarı ve faaliyetleri bilinmektedir. Mevlevilik tarikatının bir hayli ünlü olmasına rağmen, biz bu konu üzerinde durmayacağız⁷.

İkonlaşmış bir sultan olan Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra, Selçuklular başta Selçuklu veliahtlarının olduğu birkaç bağımsız

⁵ *Selçuki Devletleri Tarihi*, Aksaraylı Kerimeddin Mahmud'un Müsamerat-al-ahyar adlı Farsça Tarihinin Tercümesi, Ankara 1943, s. 133.

⁶ *Jamtaagmtsereli*, Kartlis Tshovreba (İstoriya Gruzin), T. II., Tb., 1959, s. 172 (na gruz.yaz.). Dalee Jamtaagmtsereli.

⁷ Ak. Gatsereliya, *Tsaritsa Tamar (Gurci-Hatun) i poet Celal ad-Din Rumi*, Literaturlu Gazeti, 1960, No: 41-42 (na Gruz. Yaz.); E. Cavelidze, *İz istorii vzaimootnoşeniy Gurci-Hatun (Tsaritsa Tamar)i Celal ad-Dina Rumi, "Tsiskari"*, 1970, No:1, s. 106-117 (na Gruz. yaz.)

siyasi birim halinde dağılmıştır. Bu bölünmeye büyük ölçüde Selçuklu Sultanlığı'nın iktidarının zayıflamasının Anadolu'nun tabiliğini getirdiğini düşünen Moğollar hizmet etmiştir. Güç kaybıyla birlikte Moğol baskısının neden olduğu ekonomik, sosyal ve politik alanlarda gerçekleşen kriz Anadolu Selçuklu Devleti'nin daha sonraki parçalanma sürecine hizmet etmiş; Anadolu'da yeni otlak arayışına düşen göçbelerin ve savaşçı Türkmen aşiretlerinin eylemlerini arttırmıştır. Çok sık bir şekilde gerçekleşen bu göç hareketi, yerleşik halkın yağmalanmasını ve zora düşmesini beraberinde getirmiştir.

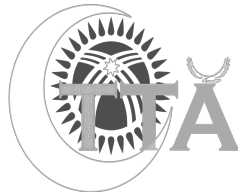
XIII. yüzyılın ortasından itibaren Gürcistan Krallığı'nın sınır bölgeleri Küçük Asya'dan, Kuzey Suriye'den, İran'dan gelen bu bağımsız göçbelerin akınına maruz kalmıştır⁸. Jamtaagmtsereli'nin verdiği haberlere göre, Gürcülerin fetret sürecinde (1245-1247) iç ve dış politikada yaşadığı zorluklar fırsat bilinerek, üstelik tam da Gürcü ordularının önemli bir kısmının Moğollarla birlikte İsmaililere ait Alamut Kalesi'ni muhasara ettiği sırada, başlarını Karahanlılardan birinin çektiği Suriye'de yaşayan Türkmen göçerler Aras'tan güneye doğru⁹ uzanan toprakları yağmalamışlar ve Gürcü Krallığı birliğindeki Ermeni Krallığı'na girmişlerdir. Göçebelere karşı ise toprakları saldırıya maruz kalan büyük Gürcü feodal beyliklerinden Şanşe Mandaturtuhutsesi'ler ilerlemiştir¹⁰. Bunlar, Karahanlıların altı bin kişilik ordusuyla Valaşabad'da, kendi amcazadeleri Avag'ın topladığı otuz bin kişilik ordunun yardımıyla savaşmışlardır. Vakayinamelerin verdiği haberlere göre bahsi geçen savaşta çok sayıda insan ölmüştür. Türkmenler bitkin düşmüşler ve kaçmışlardır. Gürcüler düşmanlarını Ahlat'a kadar kovalamışlar, sonra ise ganimetlerle ve kölelerle geri dönmüşlerdir¹¹. Jamtaagmtsereli'nin verdiği bilgilerden (Diğer kaynaklarda bu akın hakkında bilgi bulunmamaktadır.) Gürcülerin,

⁸ V. V. Bartol'd, *Soçineniya*, T. 5. M., 1968, s. 580; İ. P. Petruşevskiy, *İslam v İrane*, L., 1966, s. 265.

⁹ *Jamtaagmtsereli*, s. 212.

¹⁰ *Jamtaagmtsereli*, s. 212.

¹¹ *Jamtaagmtsereli*, s. 212.

Karahanlı göçebelerle gerçekleşen bu çarpışmanın 1246-1247 yılında gerçekleşmiş olduğu yargısına varılabilir¹².

Fakat bu olaydan sonra göçebe kavimlerin Gürcülerin güney sınırlarına gerçekleştirmiş oldukları saldırılar kesilmemiştir. Aksine Moğol hâkimiyeti sonucunda Gürcüleri saran derin sosyal ve politik krizleri kullanarak ülkenin sınır bölgelerini düzenli olarak yağmalamışlardır.

Bu akınlardan biri, Gürcü vakayinamelerinde Rum Türkmenleri olarak adlandırılan, Anadolu göçebeleri tarafından düzenlenmiştir. Akına Erzin Sultanı ve diğer Selçuklu emirleri dışında Rum müfrezeleri de katılmıştır¹³.

Türkmen müfrezeleri ani bir saldırı ile Oltu şehrini ve Bugatakursk Kalesi'ni almışlardır. Onlar hemen hemen tüm Güneybatı Gürcü sınırını (Tao, Klarceti, Şavşeti, Kola, Artaani) cesetler saçarak yıkıma uğratmışlardır. Yerli yöneticilerin düşman saldırısını püskürtmeye gücü yetmemiş, on bin kişilik müfreze yardımıyla onlara ivediyle dönen Samtshe Atabeyi Kvarkware Cakeli-Tsihiscvareli'nin yardımı için müracaat etmişlerdir. Karşılaşmaları Vanis Kvabebi olarak adlandırılan vadinin aşağısında olmuştur¹⁴. Jamtaagmtsereli'nin verdiği habere göre: " Her iki taraftan çok sayıda şehit düşmüştür. Yenilgiye uğrayan Rumlar ve Türkler geri dönmüşlerdi. (Gürcüler) birçok köle ve ganimet elde etmiştir.¹⁵" Düşmanı bozguna uğratan Kvarkware kendi torunları İvan ve Sargis'i, Tao'yu¹⁶ düşmandan temizlemek için görevlendirmiştir. Bugatakursk kalesi ve Oltu işgalcilerden temizlenerek dedelerinin görevini başarıyla yerine getirmişlerdir¹⁷.

¹² M. Şaduri, *Svedeniya o tyurkskih plemenah i narodah v soçineniyah Jamtaagmtsereli*, "Civan Mard", 1976, No:1, s. 35, (na Gruz. yaz.).

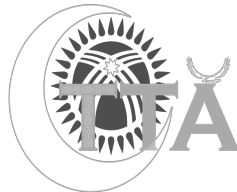
¹³ *Jamtaagmtsereli*, s. 213.

¹⁴ *Jamtaagmtsereli*, s. 213.

¹⁵ *Jamtaagmtsereli*, s. 213.

¹⁶ Artvin'in Yusufeli ilçesi ile Erzurum topraklarının bir kısmını kapsar. (Ç. N.)

¹⁷ *Jamtaagmtsereli*, s. 213.

Bu suretle, Gürcistan iki büyük Türk saldırısını kısa zamanda püskürtmüştür. Kaynaklar ikinci akınla ilgili bilgi vermemektedir; fakat açık bir şekilde bu ikinci saldırının ilk saldırının üzerinden çok zaman geçmeden gerçekleşmiş olduğu düşünülmektedir. Vakayinameler ikinci akından bahsederken şu bilgileri vermektedir: “Gürcistan krala ait değildir, halkın hepsi ona karşı hareket etmektedir¹⁸. Buradan görüldüğü üzere bu istila 1246-1247 yılında fetret döneminde gerçekleşmiştir.

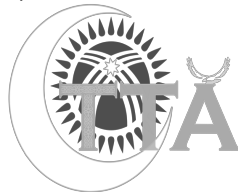
Sonraki yıllar sultanlık tahtı için Selçuklu veliahtları arasında gerçekleşen mücadelelerle doludur. Bu mücadeleler esnasında muhalifler, kâh Moğolları kâh Bizans’ı ve bazen de farklı Anadolu Beyliklerini arkalarına almaya kalkışmıştır. Moğolların düşmanlığı ve her iki taraf içinde öldürücü olan savaşlar ülkeyi yıkıma uğratmıştır.

Kaynaklar bu yıllarda Selçuklu-Gürcü ilişkilerinin nasıl olduğu ile ilgili hiçbir bilgi vermemektedir. Haberler yalnızca Mısır Memlûkluları ile Konya Sultanlığı arasında şiddetlenen ilişkilerle ilgili olmuştur. XIII. yüzyılın son çeyreğinde Mısır Sultanlığına karşı Moğol, Selçuk, Gürcü ve Ermeni ordularının birlikte hareket ettiği seferler bilinmektedir. Bu seferlere katılmayı kabul eden Gürcüler, Ermeniler ve Selçuklular Moğollara karşı belirli askeri yükümlülükleri gerçekleştirmişlerdir. Gürcüler tüm seferlere daima öncü olarak katılmayı kabul etmiştir.

1277 yılının ilkbaharında Dımaşk Meliki Zahir büyük bir orduyla Anadolu’yu istila etmiştir. Kerimüddin Aksariyî’nin verdiği bilgilere göre, Moğol hâkimiyetinin olduğu bu süreçte Mısır Sultanı Zahirüddin Baybars büyük bir orduyla Selçuklu Devleti’ne saldırmıştır. İbn-i Bibi ve Bar Hebraeus¹⁹ bu savaşı ayrıntılı olarak tasvir etmiştir. İbn Bibi’nin ifadelerine göre, Toku ve Tatavun Noyan’ın bulunduğu Selçuklu-Moğol ordusu Kayseri’den çıktılar, Elbistan yolunda bir ovada kamp kurdular. Burada Moğol-Selçuklu ordusunu yenen Memlûklularla savaş gerçekleşmiştir. Her iki tarafında da komutanı bu savaşta ölmüştür.

¹⁸ *Jamtaagmtsereli*, s.213.

¹⁹ Ebü'l Ferec İbnü’i İbri (Ç. N.)

Moğol boyunduruğu altında olan Selçuklular, var gücüyle Moğolların askeri gücünün yenilmesine hizmet etmiş; en önemli anlarda düşman tarafına geçmişlerdir²⁰.

Bu konu ile ilgili bilgi veren Bar Hebraeus'un Selçuklu tarafında üç bin Gürcü'nün (İberyalılar) savaştığı haberini veren sözleri oldukça ilginçtir. Onlar kendilerinden iki bin asker kaybetmiş olsalar da Mısır ordusuna büyük kayıplar vermişlerdir. Moğolların ölen sayısı beş bin kadar olmuştur²¹. Bu meydan savaşına Gürcü müfrezelerinin bu denli katılımı, Moğol seferlerinde Gürcüleri seferlere katılmaya yükümlü ve Gürcü durumuna bağlı olunmasına neden olmuştur.

Bahsi geçen dönemde yakın doğu devletleri ile politik ilişkiler hakkında önemli bilgiler içeren Jamtaagmtsereli'de bu sefer hakkında da haberler verilmektedir: *"Bu yılda diye yazıyor, Abaka Han, Mısırlı Bundukdari Sultan ve Mısır yöneticileriyle düşmanlık başlamıştır. O, güçlü ordusuyla birlikte Gürcü ordusunu göndermiş, onların komutanı olarak Soylu Gartaş, Badurlardan Salduh soyundan Tondü diye birini komutanlığa tayin etmiş ve onları Rum yollarıyla (Küçük Asya) Suriye'ye yönlendirmiştir. Kağan Abaka, Pervane adındaki Rum Sultanına haberci yollamıştır. Çünkü Büyük Selçuklu Sultanı Gıyaseddin ölmüş ve tahtı onun kölesi Pervâne tarafından zapt edilmiştir. Pervane, onun (Gıyaseddin) karısı yani Rusudan'ın kızı Gürcü Hatun ile evlenmiştir. Böylece Pervâne Pontus'a, Asya'ya ve Kapadokya'ya hâkim olmuştur. Kağan, ona ordusuyla yardımda bulunmayı emretmiştir²²".*

Jamtaagmtsereli'nin Küçük Asya'nın durumu hakkında ne denli ehliyetli haberler verdiği oldukça nettir. Fakat Jamtaagmtsereli şöyle bir hataya düşmektedir: Gıyaseddin yerine, olaylar kaleme alınmadan birkaç yıl öncesinde gerçekten vefat eden IV. Rükneddin Kılıç Arslan (1248-1266) kastedilmelidir. Tahta onun iki yaşındaki oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1266-1283) yanında fiilen ülkenin yöneticisi

²⁰ *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 286-287; Gregory Abu'l Farac (Bar Hebraeus). *Abu'l-Farac Tarihi*. C. II., Ankara 1950, s. 599.

²¹ Gregory Abu'l Farac (Bar Hebraeus), *Abu'l-Farac Tarihi*, s. 599.

²² *Jamtaagmtsereli*, s. 270.

olan Muîneddin Pervâne çıkmıştır. Onun egemenliğinin bahsi geçen konumundan daha geniş olması, Gürcü vakayinamelerine onun sultan olarak yansımaya neden olmuştur. Bu dönemde onun karısı, Rusudan'ın kızı ve Gıyaseddin'in dul kalan eşi Gürcü Hatun olmuştur. Bunun için Jamtaagmtsereli muhtemelen Gıyaseddin'in dul kalan eşiyle, Pervane'nin eşini, Kılıç Arslan ile Gıyaseddin'i karıştırmıştır. Pervane'nin gücü ve etkisi hakkındaki olguya, Selçuklu ordusunu ortadan kaldırmak talebiyle ona başvuran Moğol Han'ı tanıklık etmektedir.

Onlar (Selçuklular) müttefik kuvvetlerinde, Ermenilere ek²³ Gürcülerle birlikte Moğol ordusunun öncü kuvvetlerini oluşturmuşlardır²⁴. Elbistan ovasında gerçekleştirilen savaş hakkında Jamtaagmtsereli ve bazı kaynaklar şu şekilde bilgi veriyor: *“Abaka'nın ordusu ilerledi ve onlara Pervane katıldı. Asuristan'da ki Evhait'te (Amasya'nın batısı) kaldılar. Tatarların geldiğini öğrenen Sultan Bundukdari (Baybars), Mısır ordusuyla birlikte şafakta onlara saldırmış ve acımasız taarruz başlamıştır. Bu olayda Gürcüler cesaretleriyle, Moğolları şaşırtmıştır.”*²⁵

Savaşta Gürcüler açıkça faydalı olmuştur; fakat Selçukluların ihanetiyle müttefiklerin yenilgisi savaş seyrini önceden belirlemiştir. Onların (Selçukluların) bir kısmı Memlûkluların tarafına geçmiş, bir kısmı ise teslim olarak esir düşmüştür. Baybars'ın tarafına geçenlerin arasında Pervane'nin oğlu Mühezzibüddin Ali, Pervane'nin yeğeni, Erzincan valisi ve diğer Selçuklu soyluları yer almaktadır²⁶.

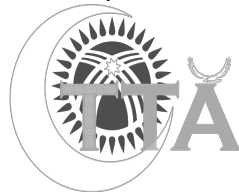
Moğol tahakkümünden memnun olmayan Selçuklu beyleri (önemli devlet adamları), açıkça Memlûk yardımıyla Moğolları yıkmak ve onların boyunduruğundan kurtulmak istemişlerdir. Reşîdüddîn, savaş başlamadan önce 674 yılının yazında (1275-76) Selçuklu beylerinden Hatîr oğlu Ziyâeddin ve Pervane'nin oğlunun yüz kadar kişiyle Rum

²³ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 545.

²⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 545.

²⁵ *Jamtaagmtsereli*, s. 270.

²⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 545-546.

diyarından (Anadolu'dan) Suriye'ye Rukneddin Bundukdari'ye gittiğini ve ondan Anadolu'ya sefer yapmasını istediklerini bildirmiştir²⁷.

Pervane, Baybars'ın üstün gelmesi sonucunda kazanılan zaferden sonra kendisini Moğollardan kurtararak, küçük yaştaki sultanın bulunduğu Kayseri'ye gitmiş; sultanın ailesini, kendi ailesini ve Selçuklu beylerinin ailelerini Tokat'a göndermiştir²⁸.

Coşkulu zaferin sahibi olan Baybars Kayseri'ye hareket etmiş ve daha sonra bu şehri korumuştur.

Yukarıda açıklanan seferde, defalarca Moğol seferlerine katılmış olan genç Gürcü Çarı II. Dimitri'de (1273-1289) yer almıştır. Moğol ordusunun birleşiminde Moğol fetih ordusunda mecburen yer alan, Samtskhe yöneticisi Cake Beg ve diğer Gürcü feodal beyleri de bulunmuştur.

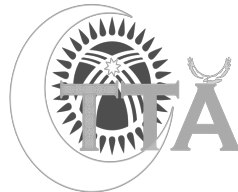
Jamtaagmtsereli, Memlukulularla gerçekleşen çarpışmanın sonuçları hakkında güzel bilgiler vermektedir. Burada geçen ifadeler şu şekildedir: *“Abaka, Gürcülerin büyük bir kısmının öldüğünü ve ordusunun yıkıma uğradığını öğrendiğinde çok kederlenmiş; ona Rum Sultanı Parman'ın (Pervâne) Sultan Bundukdar'ı bu sefere çağırdığı haberi gelmiştir. Bunun için Parman tutuklanmış, Kağan Abaka onun öldürülmesini istememiş olsa da onun servetini ele geçiren noyanlar onu öldürmüştür. Anadolu üzerinde Erinç adında şanlı ve büyük noyan yerleşmiştir. O Rum'u (Anadolu) yönetmiş, Parman'ın karısından aldığı Samtskhe-Atskuri'yi (Gürcistan) ise Sargis Cekali ve onun oğlu Bek'e ihsan etmiştir.”*²⁹

Moğollar kendi yenilgilerinin sebebi olarak, Muîneddin Pervane'nin ihanetini görmüşler ve onunla ağır bir şekilde hesaplamışlardır. Pervâne'nin yerine Moğol Erinç yerleşmiştir. Pervane'ye karısı Gürcü Hatun tarafından kalan Atskuri, Memlukululara karşı yardım için bir ödül olarak Samtskhe atabeylerine verilmiştir. Bu suretle ilk olarak Gürcü

²⁷ Raşid ad-Din, *Sbornik letopisey*, T. III. M.-L., 1946, s. 88.

²⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 546.

²⁹ *Jamtaagmtsereli*, s. 271.

Hatun'un eşi olan Giyaseddin'e verilen, daha sonra onun ikinci eşi Muîneddin Pervâne'ye geçen Atskuri, en son yine Gürcü Devleti'nin sınırları içerisinde kalmıştır. Moğollar buranın devlete ait olmasına ilgisiz kalmış, onlara göre aynı şekilde Gürcistan'a ve Anadolu Selçuklu Devleti'ne hâkim olunmuştur.

Pervâne on beş yıl boyunca Selçuklu Devleti'nin tek başına yöneticisi olmuştur. V. A. Gordlevskiy: *"En sonunda, onun iki yüzlü politikası ve kanunsuzluğu, Moğolları tutup gizlice Baybars'ı onlar üzerine yönlendirmesi sınırı taşımıştır. Ve Muîneddin Pervâne, 1278 yılında Kağan Abaka tarafından idam edilmiştir."*³⁰

Pervâne'nin öldürülmesinden sonra Selçuklu Devleti tahtında anarşi baş göstermiştir. Devlet aygıtı yıkılmış, eyaletlerde ayaklanmalar patlak vermiştir. Kendini İzzeddin Keykâvus'un oğlu ilan eden ve Konya tahtını ısrarla isteyen Cimri adında biri ortaya çıkmıştır.

Birkaç yıl sonra Ermeni, Gürcü ve Selçuklu ordusu tekrar, Memlukulara karşı Moğolların yeni seferinde yer almak zorunda kalmıştır; bu arada 1282'ye doğru Mengi Timur onların yardımıyla Suriye'de savaşmıştır. Bu seferin sebebi Memlukuluların Anadolu sınırına ve Diyarbakır'a yapmış oldukları bitmek tükenmez bilmez saldırıları olmuştur.

Kerimüddin Aksarayî, Moğolların elli binlik ordusuna Anadolu ve diğer vilayetlerin müfrezelerinin girdiğini yazmıştır³¹. Bar Ebreyâ'nın verdiği haberlere göre, binlerce kişilik Moğol ordusu arasında, hiç de azımsanmayacak sayıda Gürcü ve Ermeni müfrezeleri de yer almıştır.

Bu haberlerin, Ermeni ve Gürcü kaynakları tarafından da altı çizilmiştir. Jamtaagmtsereli'nin aktardığına göre *"Kağan Abaka Mısır'ı fethetmek ya da kendi vasalı yapmak için, Mısır'a gitmeye karar vermiştir. O tüm ordusuna ve Çar Dimitri'ye, Mısır Sultanı ile yapacağı savaşa ordu göndermesini emretmiştir... ve kendi küçük kardeşini*

³⁰ V. A. Gordlevskiy, *Gosudarstvo Sel'cukidov Maloy Azii, İzbrannie soçineniya*, T. I. M., 1960, s. 67.

³¹ *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 213.

çağırılmış; onu ordusunun tümünün komutasına tayin etmiş ve sultanla savaşmasını emretmiştir³².”

Çar Dimitri dışında sefere Samtskhe Atabeği Beka Cakeli de katılmıştır. Vakayinamede şu şekilde geçmektedir: “Mengi Timur, Knez Samtskhe Atabeği Beka’yı onlarla birlikte ilerlemek için çağırmıştır.” Buna rıza göstermeden önce Beka, Moğollardan kendi güvenliğine teminat istemiştir. “*Mengi Timur kolayca ona güvenlik vaat etmiş ve mührünü göndermiştir³³... Atabek bu durumdan memnun kalmış ve herkesi hızlıca çağırıp, Mengi Timur’a göndermiş ve onun karşısına çıkmıştır. Moğollar çok sevinmiş ve birçok hediye ile ona şükranlarını sunmuştur... Ve onlar Mısır’a doğru gitmişlerdir.³⁴”*

Jamtaagmtsereli’de yazdığı gibi, Memlukulularla ilk büyük meydan savaşı, Samtskhe ordusunun ayrıldığı Darbuzak’ta gerçekleşmiştir: “*Beka ve onunla birlikte olan Meshiler, Tatarlardan ve geriye kalan Gürcülerden daha çok çaba sarf etmiştir. Meshiler şehre ilk olarak girmişlerdir.³⁵”* Böylesine özverili olan Gürcü feodal beyleri kendi sadakatlerini Moğollara kanıtlamak istemişlerdir. Bu suretle, “*Beka, didebulularına ve azaurlarına göstermiş olduğu cesaretlilik için ödül olarak zengin armağanlar almıştır.*”

Moğol ordusunun ilk başarısından sonra, vasal müfrezelerle birlikte sayı 80 bin kişiye varmıştır, Khimsa’ya yakın Amasya’ya doğru yaklaşmıştır³⁶. Mısır sultanı 50 bin kişilik ana kuvvetiyle karşı taraftan ilerlemiştir. Onlar arasında Suriye, Türkmen ve Arap emirliklerine ait vasallıklar de yer almıştır. Her askere savaştan önce 500 dirhem, emirlere ise 1000 dinar verilmiştir³⁷.

³² Jamtaagmtsereli, s. 279. Sr. Armyanskie istoçniki o mongolah. İz-vleçeniya iz rukopisey XIII-XIV vv. M., 1962, s. 29.

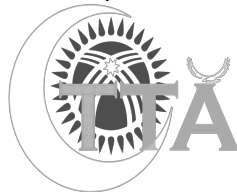
³³ Jamtaagmtsereli, s. 279.

³⁴ Jamtaagmtsereli, s. 279.

³⁵ Jamtaagmtsereli, s. 279.

³⁶ Jamtaagmtsereli, s. 279.

³⁷ Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 575.

412 XIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gürcü-Selçuklu İlişkilerinin Tarihinden

Gürcü ordusu, Çar Dimitri'nin ricası üzerine, Moğolların öncü kuvveti³⁸ olmuştur. İlginçtir ki, bu gerçek Londra arşivindeki buluntuda, İ. M. Tabagua'nın "Gürcü ve Ermeni Çarının kendi ordusuyla yanlış toprakları istila ettiği bilgisinin geçtiği mektubunda tasdiklenmektedir³⁹. Jamtaagmtsereli'ye göre Mısır Sultanı Gürcülerin cesaretini çok iyi bilerek, 12 bin kişilik seçkin süvariye karşı hareket için kendi özel ordusunda seçmiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi Gürcülerle Ermenilerin ortaklaşa olan bu seferine Selçuklular da katılmıştır. Gürcü yazılı kaynaklarında, Moğol ordusunda "Kendi halefleriyle birlikte Ermeni Kralının, birkaç bin Tatarın (Moğol), bin kadar Gürcü'nün ve Samagar adında bir Türkün olduğu belirtilmektedir. Bu kişi kendini Tatar olarak görmüş ve yanında üç binlik Türk ordusu bulunmuştur⁴⁰.

Bahsi geçen Samagar, Selçuklu ordusunun başı olup, Moğol dönemi boyunca Anadolu Selçuklu Devleti'nde geniş çapta tanınan biri olmuştur. Onun hakkındaki bilgilere tüm doğru kaynaklarda ve çağdaş Türk histografyasında rastlamaktayız.

Her iki tarafa da büyük kayıplar verdiren Amasya surları yanındaki şiddetli savaşta, Mısırlılar zafer kazanmıştır. Gürcü vakayinameleri "Noyanlar bozguna uğrayarak kaçmış... ve Mengi Timur'un kendisi kaçmak zorunda kalmıştır ⁴¹" diye yazmıştır. Gürcü askerlerinin büyük bir kısmı savaş meydanının şehit düşmüştür. Dimitri bir atın altında can verirken, kralın kendisi esaretten zar zor kurtulabilmiştir. Ona eşlik eden seçkin iki yüz kişilik askerden oluşan mahiyetinden sadece dördü hayatını kurtarabilmiştir. Savaşa katılan beş bin Gürcü'nün en az üç dört bini ölmüştür.

³⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.575.

³⁹ *Jamtaagmtsereli*, s. 280.

⁴⁰ Public Record Office, London, *Ancient Correspondence*, T. 55, No: 18. Tsitiruetsya po stat'ye İ. M. Tabagua (sm.: İ. M. Tabauga, Uçastie gruzin v bitve pri Himse.-Problemi istorii stran Evropı. T. I. Tb., 1975, s. 180 (na gruz.yaz.).

⁴¹ *Ancient Correspondence*, s. 172.

Savaş, Selçuklu Devleti'ne ağır bir şekilde yansımıştır. Ülke toprakları yıkıma uğramıştır. Halkın hoşnutsuzluğu, ilk olarak Sultan Gıyaseddin ve Selçuklu beylerine karşı bir ayaklanmaya sebebiyet vermiştir. Ayaklanmalarla baş edemeyen sultan, yardım için Moğollara müracaat etmiştir. Moğol ordusu İlhanlı emrine göre öldürülen Gıyaseddin'e de acımayarak, ayaklanmayı acımasız bir şekilde bastırmıştır. Tahta Mesud geçmiştir (1284).

Sultan Mesud'un bir yıllık yönetimi, Selçuklu Devleti'nin durumunu daha da kötüleştirmiştir. Moğollar ülkede keyfi davranışlarda bulunmuşlardır. Sultanlık halk ayaklanmaları ve beylerin isyanları ile sarsılmıştır. Moğollara ödenen ağır vergiler ekonomiyi tahrip etmiştir.

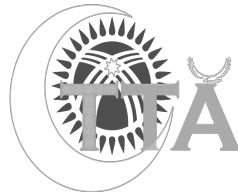
Kaynaklar Sultan Mesud'un daha sonraki dönemlerinde meydana gelen olaylar hakkında sessiz kalmıştır. Sadece Kerimüddin Aksarayî, onun (Sultan Mesud) 1308 yılındaki ölümü hakkında bilgi vermektedir. Onunla birlikte, Anadolu Selçuklu Devleti'nin varlığı sona ermiştir.

Selçukluların son dönemlerinde, Anadolu'da Moğolların hâkimiyeti güçlenmiş, Moğol düzeni ve gelenekleri yerleşmeye başlamıştır. Sonuçta uzun süren Moğol baskısı, Sultanlığın dağılmasına ve sonrasında Osmanlı Beyliği'nin de ön plana çıkacağı küçük bağımsız mülkiyetlere bölünmesine yol açmıştır. Gürcülerle iki asır boyunca sınırdaş olan Konya Sultanlığı, diğer Selçuklu Devletlerinden daha uzun ömürlü olmuştur.

Moğolların zorla tahakkümü altına aldığı Selçuklular, Gürcüler ve Ermeniler sadece seferlere ortaklaşa katılmamışlar, kimi zaman kendi aralarında da savaşmışlardır⁴². Moğollar tarafından boyun eğdirilen halklar, bu boyunduruktan kurtulmak için birçok kez girişimde bulunmuşdur. Gürcü tarihçilerinin verdiği bilgilere göre, Keygatu Han yönetiminde Tunguzlu (Denizli) şehri Moğollara karşı isyan etmiştir. Keygatu Han, Kartli Beylerinin ve Kral David'in oğlu Dimitri'nin yardım çağrısıyla, şehrin ayaklanmasına karşı derhal harekete geçmiştir⁴³.

⁴² *Jamtaagmtsereli*, s. 280.

⁴³ *Jamtaagmtsereli*, s. 296.

414 XIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gürcü-Selçuklu İlişkilerinin Tarihinden

Selçuklu ayaklanmalarına karşı harekete geçen Keygatu, diğer noyanların olası istilalarından korunmak için gücünün bir kısmını Muğan'da (Azerbaycan) bırakmak zorunda kalmıştır. Çünkü Moğolların kendilerin de bağımsızlığa karşı ilgileri artmıştır. Gürcü vakayinameleri Moğolların arasında gerçekleşen ilişkiler hakkındaki sorulara yönelik çok güzel bilgiler vermektedir.

Beş aylık muhasaradan sonra Moğol-Gürcü ordusu şehri ele geçirmeyi başarmıştır.

Tunguzlu'nun isyanına karşı Moğol-Gürcü seferi hakkında Jamtaagmtsereli'nin aktardıklarını araştıran İ. A. Javakhishvili, bu Selçuklu şehrinin isminin etimolojisine değiniyor; sefer tarihini daha kesin olarak belirliyor: onun fikrine göre şehir 1292 yılının ocak ayında alınmıştır⁴⁴.

Yukarıda bahsedildiği gibi, XIII. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu Selçuklu Devleti sosyo-politik ve ekonomik kriz yaşamıştır. Özellikle Anadolu'da göçebe olan veya Orta ya da Yakın Doğu ülkelerinden sistematik olarak akın eden, göçebe Türkmenleri büyük zarar getirmiştir.

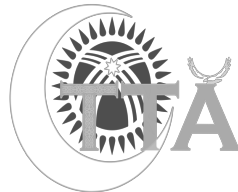
Selçuklu yöneticileri, göçebeleri Anadolu'nun merkezi bölgelerinden çıkartmak ve onları Bizans ve Kafkasya taraflarına yöneltmek için her yolu denemişlerdir. XI. yüzyılın ikinci yarısında Nizamülmülk, yöneticilere gerekli kıldığı "Siyasetname" adlı eserinde, göçebelerin Gürcü ve diğer uç eyaletlere tasfiye etmesi hakkında hususi noktalara değinmiştir⁴⁵. Ayrıca beyhude de olsa, göçebeleri yerleşik hayata geçirmeyi de denemişlerdir.

XIII. yüzyılın sonunda Türkmen göçebelerin, ülkenin nispeten tek gelişmiş bölgesi olan Güney Gürcistan'a yönelik akınları artmıştır. Jamtaagmtsereli'ye göre, "Bu dönemde, Samtskhe Beka dönemi

---

⁴⁴ İ. A. Cavahişvili, *İstoriya gruzinskogo naroda*. Kn. III. Tb., 1966, s. 218 (na gruz yaz.)

⁴⁵ *Siaset-name*, Kniga o pravlenii vezira XI stoletiya Nizam al-Mul'ka, M.-L., 1949, s. 109.

diğerlerine oranla yükselmişliğin daha çok olduğu dönemdir.⁴⁶ O dış düşmanların baskını püskürtebilmiş ve kendi knezliğinin sükunetini, barışını sağlayabilmiştir.

Bu zamanlarda Türkmen göçbelerinin büyük ordusu Samtskhe sınırında görülmüştür. Jamtaagmtsereli'de yazdığı gibi, "*Sayıları 60 bin kadar olan Türkler başlarında Azad Musa ile cesur ve güçlü insanlarla Rum'dan hareket etmişlerdir. Bu Azat Mose yıkılmış bir halde olan Gürcistan üzerinden Basiani'ye kadar yakıp yıkarak ve yağmalayıp öldürerek ilerlemiştir*⁴⁷."

Türkmenlerin Güney Gürcistan'a yapmış oldukları akının sonucu korkunç olmuştur. Göçbelerin ikinci hareketi beklenmedik bir zamanda olmuş, insanlar ormanlara saklanmaya vakit bile bulamamıştır. Düşmanı püskürtmek için yeterli ordusu bulunmayan Tao Eristavt Taka Panaskerteli, Tortum Kalesi'ne kapanmıştır. Göçbelerin düşman ordusu, ölüm ve yıkım saçtığına dair Güney Gürcü eyaletlerini doldurmuştur. Onların öncü müfrezeleri Murkuli ve Nigalishevi bölgelerine girdiğinde, başlarında Herhemelisdz'deki Aznaurlarla yerli birlikleri yok ettikleri gerçekten doğrudur⁴⁸. Fakat müstakil başarısızlıklara rağmen, göçbeler Tao'dan çekilmemiş, yakıp yıkmaya devam etmişlerdir.

XI. yüzyılın 80'li yıllarından itibaren (Türk'ün büyük tahakkümü) Güney Gürcistan göçebe Türkmenlerinin bu denli güçlü bir baskı yapacaklarını bilmiyordu. Türkmenler, Çar'ın egemenliğini tehdit ederek tüm Gürcistan'a dağılmıştır. Bu kez onlar yalnızca Güney Gürcistan'ı bozguna uğratmakla yetinmişlerdir. Bu herhalde, "Büyük Türk tahakkümü" zamanında göçbelerin arkasında Büyük Selçuklu Sultanlığı'nın, şimdi ise Moğol egemenliği sonucunda bağımsızlığını kaybeden Küçük Asya Sultanlığı'nın göçbeleri destekleyememiş olması ile bağlantılıdır.

⁴⁶ *Jamtaagmtsereli*, s. 310.

⁴⁷ *Jamtaagmtsereli*, s. 310- 311.

⁴⁸ *Jamtaagmtsereli*, s. 311.

Beka Han, Türkmenlerin istilasını anladığında diğer Gürcü beyliklerinden oluşan müttefik müfrezelerden oluşan orduyu acilen toplamıştır. Görüldüğü gibi, Beka ülkeyi tehdit eden tehlikeyi baştan sona değerlendirmiştir. O askerlerine, onu çağının en önde gelen ve politik olarak doğru fikirli insanlardan biri olarak niteleyen bir konuşmayla seslenmiştir. Beka'ya göre, Kral David Türkleri kovduktan sonra, onlar Gürcistan'da görülmemiştir. Şimdi ise onlar tekrar ülkeyi istila etmişler, yakıp yıkmışlar ve ilerisi için daha büyük tehlide sebep olmuşlardır. O bunun nedeni olarak Moğol boyunduruğunu ve Gürcü beylerinin merkezkaç emelleriyle düşmanla savaşma isteğinin olmamasını saymıştır⁴⁹.

Beka, kendi bayrağı altında yaklaşık 12 bin asker toplayarak, kısa süre zarfında tamamıyla yenilgiye uğrayıp dağılan, üstelik Gürcülerin eline büyük bir ganimet geçmesine neden olan göçebelere karşı kararlı bir saldırı başlatmıştır⁵⁰. Güney Gürcistan'a oldukça ciddi bir şekilde gerçekleşen Türkmen baskını 1298-1299 yıllarında gerçekleşmiştir⁵¹.

Anadolu göçebelilerinin Güney Gürcistan'ı işgali, sonradan çoğu kez bu bölgede gerçekleşecek olan uzun ve yıkıcı savaşların başlangıcı olmuştur. Bu bakımdan Türkmenler, saldırganlığı sonraki yüzyılda Samtskhe için sonu felaket olan Osmanlı fatihlerinin öncüleridir. Fakat o tarihlerde İ. A. Cavahişvili doğru bir şekilde şunları aktarmaktadır: "Ne Samtskhe yöneticileri ne de Gürcü kralları, Türk göçebelerinin kuvvetlenmesinin Gürcistan için bu denli tehlike yaratabileceğini varsaymışlardır⁵²."

Dolayısıyla Moğol tahakkümü yüzünden sosyal, ekonomik ve politik krizlere rağmen, Gürcistan ve Anadolu (Küçük Asya) Selçuklu Devleti arasında siyasi ya da diğer bağlar zayıflamış olsa da, hiç kesintiye uğramamıştır. Uzun zaman Moğol fatihlerine vasal olarak bağlı olan bu komşu ülkeler, Mısırlı Memluklara karşı gerçekleştirilen seferler de

⁴⁹ *Jamtaagmtsereli*, s. 311- 312.

⁵⁰ *Jamtaagmtsereli*, s. 312-313.

⁵¹ M. Şaduri, *Svedeniya o tyurkskih plemenah*, s. 38.

⁵² Cavahişvili, *İstoriya gruzinskogo*, s. 390.

dahil olmak üzere Moğolların hemen hemen bütün askeri-politik hareketlerine katılmak zorunda kalmıştır. Bunun dışında, XIII. yüzyılın ikinci yarısında, Anadolu (Küçük Asya) göçebe Türkmen kavimler ve Gürcüler arasında büyük çaplı askeri çarpışmalar meydana gelmiştir.

Kaynakça

AK. Gatserehiya, *Tsaritsa Tamar (Gurci-Hatun) i poet Celal ad-Din Rumi*, Literaturuli Gazeti, 1960, No:41-42 (na gruz. yaz.).

Anadolu Selçuki Devleti Tarihi, İbn-i Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknamesi'nden Türkçeye Çeviren M. Nuri Gençosman. Ankara, 1941.

Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi, C. III, Ankara 1952, s.55.

Armyanskie istočniki o mongolah. İz-vleçeniya iz rukopisey XIII-XIV vv. M., 1962, s.29.

BARTOL'D, V. V., *Soçineniya*, T. 5. M., 1968.

CAVAHIŞVİLİ, İ. A., *İstoriya gruzinskogo naroda*. Kn. III. Tb., 1966 (na gruz yaz.).

CAVELİDZE, E., *İz istorii vzaimootnoşeniy Gurci-Hatun (Tsaritsa Tamar) i Celal ad-Dina Rumi*, "Tsiskari", 1970, No:1, s. 106-117 (na gruz. yaz.)

GORDLEVSKİY, V. A., *Gosudarstvo Sel'cukidov Maloy Azii, İzbrannie soçineniya*, T. I. M., 1960.

Gregory Abu'l Farac (Bar Hebraeus). *Abu'l-Farac Tarihi*. C. II., Ankara 1950.

Jamtaagmtsereli, Kartlis Tshovreba (İstoriya Gruzın), T. II., Tb., 1959, s. 172 (na gruz.yaz.).

MUSAYEV, H. M., *Soçenie İbn-Bibi "Al'-Avamir Al'-Alaiyya filumur Al' Alaiyya" kak istočnik po istorii Anatoliyskih Sel'cukov*. Avtoref.kand. dis.,Baku.

PETRUŞEVSKİY, İ. P., *İslam v İrane*, L., 1966.

Public Record Office, London, *Ancient Correspondence*, T. 55, No: 18. Tsitiruetsya po stat'ye İ. M. Tabagua (sm.: İ. M. Tabagua, Uçastie gruzın v bitve pri Himse.-Problemi istorii stran Evropı. T. I. Tb., 1975, s. 180 (na gruz.yaz.).

Raşid ad-Din, *Sbornik letopisey*, T. III. M.-L., 1946.

418 XIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gürcü-Selçuklu İlişkilerinin Tarihinden

Selçuki Devletleri Tarihi, Aksaraylı Kerimeddin Mahmud'un Müsamerat-al-ahyar adlı Farsça Tarihinin Tercümesi, Ankara 1943.

Siaset-name, Kniga o pravlenii vezira XI stoletiya Nizam al-Mul'ka, M.-L., 1949.

ŞADURİ, M., *Svedeniya o tyurkskih plemenah i narodah v soçineniyah Jamtaagmtsereli*, -"Civan Mard", 1976, No:1, s. 35, (na gruz. yaz.).

TURAN, Osman, "Keyhusrev II", *İA*, C. 62, 1954, s. 627.

_____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.

